

शैक्षिक समाचार

शिक्षा विभाग

शिक्षा विभागद्वारा प्रकाशित मासिक समाचार बुलेटिन

Monthly Bulletin of Department of Education

२०६६ कार्तिक Oct-Nov. 2009

वर्ष ६

अङ्क ४

पूर्णाङ्क ६०

सम्पादकीय.....

बहुकक्षा शिक्षण व्यवस्थापनमा थप प्रयास

एक वा एकभन्दा बढी कक्षाका विद्यार्थीलाई एउटै कक्षामा राखी गरिने शिक्षण विधि बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षण विधि हो । यो विधिमा एउटै कक्षाका विभिन्न स्तरका विद्यार्थीहरूसमेतले एउटै कक्षामा बसी विभिन्न तवरले सहभागितात्मक सिकाइ गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ । यस अवसरलाई प्रयोगमा ल्याइदा हाम्रा साना विद्यालयहरूलाई बढी व्यवस्थित र प्रभावकारी शिक्षणसिकाइ युक्त विद्यालय तुल्याउन सकिने ठानिन्छ । यसै ठामासँगै नेपाल सरकारले बहुकक्षा बहुस्तर (Multigrade multilever : MGML) शिक्षण सिकाइलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन लागेको छ । कार्यान्वयनमा ल्याउन लागेको यो शिक्षण विधि आवश्यक भएका नेपालका २५ ओटा विद्यालयबाट एकसाथ सुरु गरिने योजना देखिन्छ । विभिन्न क्षेत्र तथा भौगोलिक अवस्थितिमा रहेका ती विद्यालयको अनुभवका आधारमा थप आवश्यकता भएका विद्यालयहरूमा यो विधि लागू गरिने कार्यक्रम रहेको बुझिएको छ ।

यस विधि अन्तर्गत निर्दिष्ट पाठ्यक्रमको सिकाइ उपलब्धिहरूलाई मिलाई सिकाइ सिढी (Learning ladder) का रूपमा तयार गरिने उक्त सिकाइ सिढी (Learning ladder) अनुसार विभिन्न कोशेहुड्गा (mile stone) बनाई त्यस अन्तर्गत सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने र यसरी गरिने क्रियाकलाप पाठ्यपुस्तकरहित तवरमा विभिन्न कार्डमार्फत् गर्न सकिने बुझिएको छ । ती कार्डहरू पनि फरकफरक क्षमतास्तरका विद्यार्थी समूहलाई फरकफरक हुने गरी निर्माण गरिएको हुने पाइयो । ती कार्डमा सङ्केत (Logo) राखिएबाट सिकाइ र शिक्षकलाई कार्ड छुट्याउन सहज हुने पाइयो । साथै यस विधि अनुसार शिक्षणसिकाइका लागि पाठ्यपुस्तकको आवश्यकता पनि नपर्ने, धेरै फिर्निचर, धेरै कक्षाकोठा र धेरैजना शिक्षकको पनि आवश्यक नपर्ने बुझिन्छ ।

नेपालको सन्दर्भमा यो विधि लागू गर्न उपयुक्त विद्यालय सङ्ख्या करिब १५ हजार जति रहेको र ती विद्यालयमा यस अनुरूप शिक्षणसिकाइ योजनाबद्ध तवरमा गरिँदा विद्यालयमा पाठ्यपुस्तक अभाव नहुने थोरै कक्षाकोठा, थोरै शिक्षक भएमा पनि निर्दिष्ट सिकाइ उपलब्धि प्राप्तमा कुनै असर नपर्ने समुदायमा यसले सकारात्मक प्रभाव पार्ने, विद्यालयमा मनोरञ्जात्मक वातावरण तयार भई प्रभावकारी शिक्षणसिकाइ हुने, ठूला र स्त्रीय विद्यालयमा समान सिकाइ हुने गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त हुनेसमेतका फाइदा यस विधिमा देखिएकोले बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षण व्यवस्थापन एक प्रभावकारी र अपरिहार्य विधि नै मान्नुपर्छ ।

विभागको गतिविधि

अभिमुखीकरण गोष्ठी सम्पन्न

शिक्षा विभाग शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन शाखाको आयोजनामा २०६६ कार्तिक ५ देखि ११ गतेसम्म सिन्धुपाल्चोकको बाह्रविसेमा बहुकक्षा शिक्षण सामग्री अभिमुखीकरण गोष्ठी सम्पन्न भयो । बहुकक्षा शिक्षण आवश्यक भएका विद्यालयहरूका लागि लक्षित गरी गत आ.व.मा तयार पारिएका विभिन्न सामग्रीहरू सम्बन्धित स्रोतव्यक्ति प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूलाई जानकारी गराई प्रयोग अभ्याससमेत गराउने उद्देश्यका साथ आयोजित उक्त गोष्ठीमा आगामी शैक्षिक सत्रबाट बहुकक्षा शिक्षण गर्न छनोटमा गरिएको जिल्लागत विद्यालयका प्रधानाध्यापक शिक्षक र सम्बन्धित स्रोतव्यक्तिसमेतको संलग्नता रहेका थियो ।

नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय शिक्षा विभाग र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको संयुक्त प्रयासमा तयार गरिएको “विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण राष्ट्रिय रणनीति नेपालको प्रवोधीकरण” कार्य केन्द्रीयस्तर र क्षेत्रीयस्तरमा हालै सम्पन्न गरेको छ ।

(बाँकी पृष्ठ २ मा)

(नमूना विद्यालयमा शैक्षिक क्रियाकलाप हुँदै)

“लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको आधार, शिक्षा सबैको मौलिक अधिकार ।”

प्रबोधीकरण कार्य सम्पन्न

केन्द्रीयस्तरमा दुई दिन र क्षेत्रीयस्तरमा अलगअलग स्थानमा दुई/दुई दिन गरी उक्त प्रबोधीकरण कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । केन्द्रीयस्तरीय गोष्ठीमा केन्द्रीय निकायका सरोकारवालाहरूको सहभागिता रहेको थियो भने उक्त प्रबोधीकरण गोष्ठीमा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी निकायहरूसमेतको सहभागिता रहेको थियो । केन्द्रमा सञ्चालित प्रबोधीकरण गोष्ठीमा प्रायः नीतिनिर्माण तह र नीति कार्यान्वयन सहजीकरणमा संलग्न रहने सम्बद्ध सरोकारवालाको सहभागिता थियो ।

केन्द्रीयस्तरमा आयोजित उक्त प्रबोधीकरण कार्यमा शिक्षा विभागका निर्देशक श्री प्रकाशराज पाण्डे, उपनिर्देशक राज्यलक्ष्मी नकर्मी, स्वास्थ्य सेवा विभागका विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम संयोजक रैता पाछै, विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण परियोजना जाइकाका राष्ट्रिय संयोजक अरूण खनालसमेतले सहजीकरण गर्नुभएको थियो भने कार्यक्रम सञ्चालन गोपाल अधिकारीले गर्नुभएको थियो ।

उक्त प्रबोधीकरण क्षेत्रीयस्तरमा रूपन्देहीको बुटवल र बाँकेको नेपालगञ्जमा सञ्चालन भएको थियो । उल्लिखित दुई स्थानमा विभिन्न ३४ जिल्लाका जिल्ला शिक्षा अधिकारी, विद्यालय निरीक्षक स्रोतव्यक्ति, शिक्षक अभिभावक, पत्रकार शिक्षाविद् स्वास्थ्यविदसमेतको सहभागिता रहेको थियो । उक्त स्थानमा सञ्चालित प्रबोधीकरण कार्यक्रममा उल्लिखित सहभागी जिल्लाका तर्फबाट दिवाखाजा कार्यक्रमका सन्दर्भमा आवश्यक व्यवस्थापन सुझावसमेत सङ्कलन गरिएको थियो । स्मरणीय छ, दिवा खाजा कार्यक्रमको समन्वयसमेत विभागका तर्फबाट शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन शाखाले गर्दै आएको छ ।

अभिमुखीकरण

राष्ट्रियगान गाएर सुरुवात गरिएको उक्त सातदिवसीय गोष्ठीमा शिक्षा विभागका निर्देशक श्री प्रकाशराज पाण्डे, उपनिर्देशक श्री राज्यलक्ष्मी नकर्मी, उपसचिव टुकराज अधिकारी, शाखा अधिकृत गोपाल अधिकारी तथा विषयगत समूहका तर्फबाट दिवहादुर जोशी, रत्नमान श्रेष्ठ, विमला मिश्र, दुर्गाप्रसाद कोइराला, नवराज पाठक, सीताराम सिंह र कृष्णराज हमाल, ठाकुर पौडेल र चन्द्र श्रेष्ठ समेतले सात दिवसीय उक्त गोष्ठीको सुरुवातसँगै कार्यक्रमको पृष्ठभूमि कार्यक्रमको आवश्यकता कार्यक्रम परिचय, कस्ता विद्यालयलाई बहुकक्षा शिक्षण उचित हुने बहुकक्षा शिक्षणमा कक्षा व्यवस्थापन कस्तो हुनुपर्ने र सामग्री व्यवस्थापन के कसरी गरिनुपर्ने जस्ता विषयहरूका सम्बन्धमा जानकारी गराएपछि सहभागीहरूलाई तयार गरिएका विषयगत सामग्रीका बारेमा जानकारी गराएको थियो ।

सैद्धान्तिक जानकारी र प्रयोगात्मक अभ्यास गरी दुई किसिमले

सञ्चालित उक्त गोष्ठीमा विषयगत सैद्धान्तिक जानकारी गराएपछि सहभागीहरूलाई नमुना विद्यालयको स्थलगत अवलोकन र प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाएको थियो । उक्त कार्यमा सम्बन्धित विषयमा सम्बन्धित विद्यालयका प्र.अ. समेतका सहजकर्ताहरूबाट सहयोग गरिएको थियो । गोष्ठीमा इलाम, सङ्खुवासभा, सोलुखुम्बु, काभ्रेपलाञ्चोक, धादिङ, लमजुङ, कपिलवस्तु, डडेल्धुरा, जुम्ला र सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका सहभागीहरूको सहभागिता रहेको थियो । स्मरणीय छ, उक्त गोष्ठीका सहभागीहरूलाई प्रयोगात्मक अभ्यास गतवर्ष नेपालमा पहिलो पटक स्थापित नमुना विद्यालय श्री विष्णु आध्यात्मिक संस्कृत प्राथमिक विद्यालय सानीपलाती, बाह्रबिसे सिन्धुपाल्चोकमा गराइएको थियो । उक्त नमुना विद्यालय स्थापना र व्यवस्थापनको सन्दर्भमा सो विद्यालयका विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष छविरमण चालिसे तथा विद्यालय परिवारले पनि विद्यालय स्थापनामा सक्रिय सहयोग पुऱ्याएको पाइयो भने सहभागीहरूलाई आफ्नो अनुभव बताउँदै कार्यक्रममा प्रेरित गरेका थिए ।

प्रगति विवरण निर्माण (Software) सम्बन्धी २ दिने कार्यशाला

शिक्षा विभाग (अनुगमन तथा निरीक्षण शाखा) द्वारा तयार गरिएको मासिक, चौमासिक र वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने Software सम्बन्धी २ दिने कार्यशाला गोष्ठी काभ्रेको धुलिखेलमा मिति २०६६।६।२७ र २८ गते सम्पन्न भयो । उक्त कार्यशाला गोष्ठीमा मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रका १५ जिल्ला र क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मध्यमाञ्चल र शैक्षिक तालिम केन्द्र काभ्रेका उपसचिव, शाखा अधिकृत तथा कम्प्युटरसम्बन्धी कार्य गर्ने कर्मचारी गरी १८ जना सहभागीको उपस्थिति थियो । २ दिनसम्म सञ्चालित उक्त कार्यशाला गोष्ठीमा शिक्षा विभागका कम्प्युटर इन्जिनियर कमलकुमार काफ्ले र प्रा.स. प्रवीणबाबु भट्टराईले सहजीकरण गर्नुभएको थियो । कार्यशालाबाट प्रतिवेदनहरू Software को माध्यमबाट छिटो छरितो र समयमै पठाउन सकिने र समयमै प्राप्त गर्न सहज हुने आशा गरिएको छ । गोष्ठीमा प्रगति प्रतिवेदन पठाउन हुने ढिलाई तथा सोको कारण बारे छलफल गरी आगामी दिनमा उक्त कमी कमजोरी हटाउने प्रतिबद्धतासमेत व्यक्त भएको थियो ।

गोष्ठीको अन्तिम दिन समापन सत्रमा शिक्षा विभाग योजना तथा अनुगमन महाशाखाका निर्देशक विष्णुकुमार देवकोटाले समग्र विभागद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको बारेमा प्रकाश पार्नु भएको थियो भने कार्यक्रम शाखाका उपनिर्देशक हरिप्रसाद लम्सालले कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा आइपर्ने समस्यालाई

समाधान गर्न अपनाउन पर्ने सतर्कताबारे उल्लेख गर्नु भएको थियो । कार्यक्रममा अनुगमन तथा निरीक्षण शाखाका उपनिर्देशक बलराम तिमल्सिनाले सहभागी जिल्ला तथा निकायबाट समयमा नै प्रगति प्रतिवेदन प्राप्त हुने आशा गर्दै सहभागी सबैलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्नु भएको थियो ।

जिल्लागत अनुगमन र प्राप्त प्रतिवेदनहरूको सङ्क्षिप्त विवरण जिल्लामा सञ्चालित विभिन्न कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको अवस्थाबारे जानकारी लिने तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्या पहिचान गरी सुल्झाउन मद्दत पुर्याउने उद्देश्यले शिक्षा विभागबाट नियमित रूपमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने गरिएको छ । तोकिएको लक्ष्य प्राप्तिका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन जरुरी हुन्छ । जिल्लातहबाट विद्यालयहरूमा प्रदान गरिने सेवा तथा सुविधाको अधिकतम उपयोग त्यतिबेला सम्भव हुन्छ जति बेला स्पष्ट नीति तथा निर्देशनको पालना हुन्छ र त्यसो भए/नभएको नियमित अनुगमन मूल्याङ्कन हुने गर्छ ।

अनुगमन कार्यबाट सम्बन्धित कार्य क्षेत्रमा भएगरेका कार्यहरूको पहिचान तथा बाधा अवरोधलाई कसरी हटाउन सकिन्छ, भन्ने बारे जानकारी प्राप्त हुन्छ । अनुगमनबाट अनुगमनकर्ताले वास्तविक समस्याको अनुभूति गर्छ । त्यस्ता अनुभूत गरिएका समस्यालाई नीति नियमअनुसार तत्कालै कार्य क्षेत्रमा सुझाव तथा निर्देशनसमेत दिन सक्ने साथै गम्भीर प्रकृतिका समस्यालाई केन्द्रीय तहमा प्रतिवेदन मार्फत् प्रस्तुत गरी सो समस्याको निराकरणका लागि मद्दत पुर्याउन सक्छ ।

अनुगमन कार्यले केन्द्रीय तह मन्त्रालय, विभाग, क्षेत्रीय तह क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय, जिल्लातह जिल्ला शिक्षा कार्यालय र स्थानीय तह समुदाय, विद्यालय तहमा घनिष्ठता ल्याई विभेदीकरणलाई कम गर्नका साथै विभिन्न तहमा कार्यक्रम बारेको बुझाइको अन्तर कम गर्न मद्दत पुग्दछ । जिल्लामा सञ्चालित विभिन्न कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नीति निर्देशन तयार पार्नसमेत मद्दत मिल्दछ ।

यसै सन्दर्भमा शिक्षा विभागबाट जिल्लामा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अवस्था, जिल्ला शिक्षा कार्यालय तथा जिल्लामा सञ्चालित विद्यालयहरूको अनुगमन गरी पेस भएका प्रतिवेदनले औल्याएका मुख्य बुँदाहरू यहाँ प्रस्तुत गरिएका छन् :

अनुगमनका क्रममा पाइएका राम्रा पक्षहरू :

- जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा Team Spirit,
- चौमासिक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा सक्रियता,
- कार्यक्रम तथा बजेटको पारदर्शितामा जोड,

- प्रायजसो जिल्लाहरूले विद्यालयमा निकासी जाने रकमको शीर्षक खोली विद्यालयलाई लिखित विवरण पठाउने गरेको,
- शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालनमा साभेदारीलाई विशेष प्राथमिकता,
- जिल्लातहबाट समूहगत अनुगमन र निरीक्षण गरी सामुहिक अन्तर्क्रिया गर्ने गरिएको,
- जिल्लामा गर्नुपर्ने निर्णयहरू पारदर्शी र तथ्यमा आधारित गर्नका लागि शैक्षिक संस्थाका प्रतिनिधिहरूसहितको जिल्लागत सञ्जालको निर्माण ।

माथि उल्लिखित राम्रापक्षहरूका अतिरिक्त जिल्लामा शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने क्रममा कतिपय समस्याहरूसमेत अनुगमन टोलीबाट प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ जसलाई बुँदागत रूपमा तपसिल बमोजिम प्रस्तुत गरिन्छ :

- कतिपय जिल्लामा शिक्षकहरूलाई कार्यालयमा काजमा राखी कार्यालयको काम लगाउने गरेको ,
- तराईका कतिपय जिल्लाहरूमा कर्मचारीहरूको दरबन्दी अनुरूप पदपूर्ति नभएको ,
- तराईका कतिपय जिल्लाहरूमा कार्यालय समय बाहेक विहान बेलुका र कार्यालय परिसरबाहिर अन्य ठाउँहरूबाट समेत कार्यालयको काम हुने गरेकोले सेवाग्राहीले समस्या भोग्नु परेको,
- भौतिक निर्माण कार्यका लागि वितरण गर्नुपर्ने कोटा समयमा वितरण हुन नसकेको कारण अधिकांशका कार्य सम्पन्न भइनसकेको,
- कतिपय जिल्लामा हालसम्म पनि PCF तथा राहत शिक्षक कोटा वितरण हुन नसकेको,
- कतिपय जिल्लामा कर्मचारीहरूलाई जिम्मेवारी नतोकिएको कारण कार्य सम्पन्न हुन गाह्रो परेको,
- कतिपय जिल्लामा निकासी रकमको बारेमा विद्यालयलाई शीर्षकगत जानकारी नहुने गरेको ,
- तराईका कतिपय जिल्लाहरूमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको समयमा नै प्रगति विवरण तयार हुने नगरेको,

माथि उल्लिखित कतिपय समस्याहरू शिक्षा विभागबाट सम्पन्न हुनुपर्ने देखिएकाले ती समस्याहरूको समाधानतर्फ विभाग नियमित रूपमा लागि रहेको छ । त्यसै गरी कतिपय समस्या जिल्लातहबाटै निराकरण हुने देखिएकाले ती समस्या समाधानार्थ सम्पूर्ण जिल्लाहरूले तपसिलअनुसार गर्नुपर्ने देखिन्छ :

- काजमा राखिएका शिक्षकलाई विद्यालय फिर्ता गर्ने,
- कार्यालयको कामलाई कार्यालयमै व्यवस्थित गरी सञ्चालन गर्ने गराउने,

- भौतिक निर्माण, PCF तथा राहत आदि कुराहरूको मर्म अनुरूप व्यवस्थित वितरण र अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने,
- सबै शाखा र फाँटका कर्मचारीलाई जिम्मेवारी तोकी समयमा प्रगति विवरण तयार गरी सम्बन्धित निकायमा पठाउने व्यवस्था मिलाउने,
- निकास गरिएको रकमको सबै विवरण खोली प्रत्येक विद्यालयलाई जानकारी पठाउने व्यवस्था मिलाउने,
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन हुन नसकेका विद्यालयहरूमा समिति गठन गर्नको लागि स्रोतकेन्द्र मार्फत् जिल्ला शिक्षा कार्यालयले पहल गर्ने,
- कार्यालयमा भएका मेसिनरी सामग्रीहरू जस्तै, टेलिफोन, कम्प्युटर, फ्याक्स, फोटोकपी आदि मेसिनहरू दुरुस्त अवस्थामा राख्ने,

सूचना

शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन शाखाका जरुरी

- चालू शैक्षिक सत्र २०६६ सुरु भएको लामो समय भइसकदा पनि कतिपय जिल्लाका विद्यालयमा अझै पनि विद्यालयीय पाठ्यपुस्तकको अभाव भन्ने समाचारहरू आइरहेको सन्दर्भमा सबै जिल्ला शिक्षा कार्यालय तथा क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा पाठ्यपुस्तकको अनुगमन गरी गराई यथार्थ जानकारी नियमित रूपमा विभागको यस शाखामा पठाउने व्यवस्था हुन तथा आगामी शैक्षिक सत्रका लागि आवश्यक पर्ने पाठ्यपुस्तकको कक्षागत सेट (ऐच्छिकसमेत खुल्ने गरी) को विवरणसमेत पठाउन हुन अनुरोध छ ।
- प्राथमिक तहको कक्षा ३ र ५ मा गत शैक्षिक सत्र २०६५ मा सञ्चालित उपलब्धि परीक्षणको प्रतिवेदन देहायका उल्लिखित बाहेकका जिल्लाहरूबाट हालसम्म यस शाखामा प्राप्त भइनसकेकाले तत्काल पठाउन हुन तथा शैक्षिक सत्र २०६६ मा सञ्चालन गरिने उपलब्धि परीक्षणको प्रतिवेदन यथासमयमा तयार गरी पठाउने व्यवस्था हुन अनुरोध छ ।
- **प्रतिवेदन प्राप्त भएका जिल्लाहरू :** इलाम, सङ्खुवासभा, उदयपुर ताप्लेजुङ, भोजपुर, तेह्रथुम, सुनसरी, भ्र्पापा, ओखलढुङ्गा, रामेछाप, सिन्धुली, म्याग्दी, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, मकवानपुर, नुवाकोट तनहुँ गोरखा, अर्घाखाँची, पाल्पा, बाँके, डोटी, वैतडी, कैलाली र दार्चुला ।
- दिवाखाजा कार्यक्रमको निर्देशिका तयार भई स्वीकृतिका क्रममा रहेकाले यो कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरूले आ-आफ्नो तयारी गर्दै रहन जानकारी गराइन्छ ।
- बहुकक्षा शिक्षणसिकाइका लागि छनोट भएका जिल्लाका

विद्यालयहरूमा आगामी शैक्षिक सत्र २०६६ को सुरुवातै शिक्षणसिकाइ कार्य सञ्चालन गरिनुपर्ने हुँदा तत्तत् जिल्लाका विद्यालयहरूमा आवश्यकपूर्व तयारी गराई सोको प्रगति विभागको यस शाखामा अविलम्ब पठाउने व्यवस्था हुन अनुरोध छ ।

- हाल अनौपचारिक प्राथमिक शिक्षा (गृहिणी शिक्षा) अन्तर्गत विभिन्न तहमा अध्ययनरत सहभागीहरूका लागि आगामी शैक्षिक सत्रमा आवश्यक पर्ने पाठ्यपुस्तकको सेट (तह खुलाई) को विवरण यथाशीघ्र तयार गरी पठाउन र चालू शैक्षिक सत्रमा केकति सङ्ख्यामा उल्लिखित पाठ्यपुस्तक (सेट र तह खुलाई) खरिद भएको हो, सोसमेतको विवरण पठाउन हुन अनुरोध छ ।

लेख / रचना

बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणसिकाइ सान्दर्भिक विधिका रूपमा

रुद्र भट्टराई

पृष्ठभूमि:

शिक्षणसिकाइका धेरै विधिहरू शैक्षिक जगतमा विकसित भएका पाइन्छन् । ती विकसित शिक्षण विधिहरूलाई शिक्षणसिकाइमा संलग्न सबैले आ-आफ्नो आवश्यकता र अवस्थाअनुसार प्रयोगमा ल्याउँदै गरेको पनि देख्न सकिन्छ । विश्वमा विज्ञान प्रविधिले शैक्षिक क्षेत्रमा प्रवेश पाउनु अगाडिदेखि नै पूर्वीय जगतमा केही शिक्षणसिकाइका विधिहरू आचार्य, ऋषिमुनिहरूले विभिन्न प्रयोजनलाई सार्थक तुल्याउन प्रयोगमा ल्याउने गरेका तथ्य र तथ्याङ्क यससँग सम्बन्धित भई खोजी गर्दै जाने हो भने प्राप्ति असम्भव होला भन्न सकिन्छ । यसै सन्दर्भमा यहाँ बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणसिकाइका सम्बन्धमा सङ्क्षिप्त चर्चाको जमर्को भएको छ ।

परिचय

बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणविधि यही नै हो भनेर किटान गर्नुभन्दा पनि यो विधि के होइन भनेर भन्न उचित ठानिन्छ । यस विधिमा शैक्षिक जगतद्वारा प्रयोगमा ल्याइएका अधिकांश विधिहरूको समिश्रण रहेको देख्न सकिन्छ । यसको शीर्षक नै बहुकक्षा बहुस्तरबाट सुरु भएकाले 'बहु' शब्द नै धेरैको पर्याय निश्चित रूपले हुनुपर्छ । हो, स्वाभाविक रूपले जहाँ धेरै कक्षा हुन्छन् ती धेरै कक्षामा शैक्षणिक क्रियाकलाप प्रभावकारी रूपमा सञ्चालनार्थ शिक्षक/प्रशिक्षक/ सहजकर्ताले जे जस्ता विधि प्रयोगको खाँचो ठानी प्रयोगमा ल्याउँछन् ती र त्यस्ता विधिहरू पनि यस विधिमा प्रयोगमा आउने अवस्था रहन्छ । त्यसैले पनि यहाँ बहु ले अर्थ राख्दछ । यस शिक्षण विधिमा बहुकक्षा मात्र नभई बहुस्तरको सिकाइ हुने भएकोले पूर्वकथनमा निकटता राख्छ ।

यस शिक्षण विधिमा एक वा सोभन्दा बढी कक्षाका विभिन्न

सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई एउटै कक्षामा राखी विभिन्न सिकाइ समूहमा बाँडेर शिक्षण गरिन्छ । यसरी शिक्षण गर्दा उल्लिखित विद्यार्थीहरूलाई चारओटा गतिशील समूहमा एउटै कक्षामा राखिन्छ । यी गतिशील समूहलाई प्रचलित पाठ्यक्रमले तोकेका विभिन्न कक्षाका विषयगत सिकाइ उपलब्धिलाई समेटेर सिकाइ सिँढी (Learning ladder), विभिन्न कोशेदुङ्गा (Mailestone) मा विभाजित गरिन्छ । कोशेदुङ्गाभित्र सिकाइका विभिन्न क्रियाकलापहरू रहेका हुन्छन् । ती सिकाइक्रियाकलाप विद्यार्थीहरूले विभिन्न कार्डहरू मार्फत् आफैँ, साथीको सहयोगमा, शिक्षकको आंशिक सहयोग लिई तथा हरेक नयाँ विषयवस्तुलाई शिक्षक सहयोगमा सञ्चालित हुने गर्छ । यसरी गरिने शिक्षणसिकाइ विधिलाई नै छोटकरीमा बहुकक्षा बहुस्तर (multigrade Multy level: MGML) शिक्षण विधिका रूपमा लिइन्छ ।

यस विधिमा पाठ्यपुस्तक, धेरैओटा कक्षाकोठा, धेरै शिक्षक, धेरै फर्निचर र सधैं मँहगा शैक्षिक सामग्रीको आवश्यकता पर्दैन । यसका लागि तालिम प्राप्त र सेवाप्रति प्रतिबद्ध शिक्षक र स्थानीय समुदायको सहयोग र चासोको खाँचो भने पर्छ ।

कस्ता विद्यालयका लागि उपयोगी ?

बहुकक्षा बहुस्तर (MGML) शिक्षणसिकाइका लागि विद्यार्थी सङ्ख्या थोरै, कक्षा सङ्ख्या धेरै भएका विद्यालयहरू यस विधि अनुसार पहिलो प्राथमिकतामा आउँछन् । यस्ता विद्यालयहरूमा विद्यार्थी सङ्ख्या थोरै भएका विद्यालयमा यो विधि बढी प्रावकारी ठानिन्छ । साथै पर्याप्त फर्निचर नभएका, पाठ्यक्रम/पाठ्यपुस्तक जस्ता अत्यावश्यक शैक्षिक सामग्री पुग्न/पुन्याउन कठिन हुने तथा पाठ्यपुस्तक समयमा नपाइने जस्ता समास्याग्रस्त स्थानसमेतका विद्यालयमा यो विधि सहायक सिद्ध हुने मानिन्छ । साथै विद्यालयमा अध्ययनरत फरकफरक रूचि र क्षमता भएका उच्च उमेर समूहका विद्यार्थीहरूको समयसमेतको सदुपयोग गरिउन चाहने समुदायका विद्यालयका लागि पनि यो विधि उपयुक्त देखिन्छ ।

अवस्था र आवश्यकता:

हाल हाम्रो देशका प्राथमिक तहका करिब १५ हजार विद्यालय यस मुलुकका विभिन्न क्षेत्रमा अवस्थित रहेका पाइन्छन् । ती विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि यो विधि अभै प्रभावकारी हुने देखिन्छ । यसर्थ उल्लिखित सङ्ख्याका विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको समुज्वल भविष्यका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको समानुपातिक रूपमा विस्तार र विकास गर्न बहुकक्षा बहुस्तर (MGML) शिक्षणसिकाइ विधि प्रयोगमा ल्याइनु सान्दर्भिक र औचित्यपूर्ण ठानिन्छ । तथापि औपचारिक शिक्षाको थालनी भएको डेढ सतकभन्दा बढी हुन लाग्दा पनि स्पष्ट रूपमा

विद्यालयहरूमा बहुकक्षा शिक्षणसिकाइको नीति व्यवस्था कहिँ कतै भएको नपाइँदा यो विधि सान्दर्भिक र वैज्ञानिक विधि हुँदाहुँदै पनि ओभेलमा परेको देखिन्छ । हालै मात्र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको मूल दस्तावेजमा मात्र विद्यालयहरूमा बहुकक्षा शिक्षण गरिने कुरा पहिलो पल्ट उल्लेख भएको छ । अभै पनि राज्यले यस विधिलाई आफ्ना ऐन नियममा के कसरी समेटेन हो , त्यो गर्भकै विषय रहेको पाइन्छ । तथापि गत आर्थिक वर्षको अन्त्यदेखि नेपालमा बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षण नमुना विद्यालयका रूपमा सिन्धुपाल्चोकको बाह्रविसे स्थित प्राथमिक विद्यालयलाई विकास गर्न खोजिएको अवस्था पाइन्छ ।

नेपालमा बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणसिकाइको पृष्ठभूमि र अवस्था:

श्रुति परम्पराबाट विकसित हाम्रो शैक्षणिक प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न क्रमिक रूपमा धेरै प्रयासहरू हुँदै आएका छन् । अधिल्ला प्रयास र प्रविधिलाई पछिल्ला प्रयास र प्रविधिले परिमार्जन, परिष्कार गर्दै जानु समयको माग हो । यसै सन्दर्भमा नेपालमा वैदेशिक सहयोगमा विभिन्न परियोजनाहरू लागू गरिए । लागू गरिएका त्यस्ता परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले केहीहदसम्म परम्परागत बहुकक्षा शिक्षण तालिम र सीमित सामग्री पनि बने । ती प्रयास चिन्ता र चिन्तनको निरन्तरता नेपालमा बहुकक्षा बहुस्तर (MGML) शिक्षण विधि प्रयोगमा ल्याइनुको पृष्ठभूमि हो । यसै सन्दर्भलाई नेपालमा बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणीय विद्यालयको विकास, औचित्य र आवश्यकता स्वीकार्दै यस क्षेत्रमा सफल कार्य गरेका नमुनाको खोजी गरियो ।

खोजीका क्रममा एसिया महाद्विपमा नै नवोदित र ख्याति प्राप्त संस्था भारतको आन्ध्र प्रदेशस्थित ऋषिभ्याली शैक्षिक स्रोतकेन्द्र हो भन्ने पाइयो । उक्त केन्द्रले सञ्चालन गरेका क्रियाकलाप अवलोकन गरियो । अवलोकनले नेपालमा पनि त्यहाँ भैँ गर्न सक्ने ठहराइयो । त्यही ठहराइसँगै नेपाल सरकार र उक्त ऋषि भ्याली शैक्षिक स्रोतकेन्द्र सँग सहकार्य गर्ने समझदारी भयो । समझदारी पश्चात् नेपालबाट २९ जना विभिन्न शैक्षिक जनशक्तिलाई ऋषिभ्याली केन्द्रमा पठाई प्रशिक्षित गराइयो । ती प्रशिक्षित नेपाली शैक्षिक जनशक्ति र भारतीय उक्त केन्द्रका प्राविधिकहरूको सहयोगमा नेपालमा बहुकक्षा बहुस्तर सिकाइ व्यवस्थापन सामग्री उत्पादन गरियो । उत्पादित सामग्रीलाई आवश्यक थप परिमार्जनसमेतपछि विकास गरी नमुना विद्यालयलाई उपलब्ध गराइयो । यसरी सामग्री विकासपछि सम्बन्धित प्रयोगकर्ता, शिक्षक, व्यवस्थापक, सुपरिवेक्षकलाई निर्मित सामग्री र बहुकक्षा शिक्षणसिकाइ व्यवस्थापनसमेतका सन्दर्भमा अभिमुखीकरण गराई आगामी शैक्षिक सत्र २०६७ देखि मुलुकका पाँच क्षेत्रका, तीन

भौगोलिक अवस्थामा रहेका विभिन्न २५ प्राथमिक विद्यालयमा बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणसिकाइ कार्यान्वयनमा लैजाने तयारी भइरहेको छ । यस कार्यका लागि आवश्यक केही बजेट जिल्लामा पठाई अभिमुखीकरणमा संलग्न भई गएका शैक्षिक जनशक्तिले कार्यथलोमा व्यवस्थापकीय तयारीमा जुटिरहेको बुझिएको छ । यो कार्य नेपालमै पहिलो प्रयासका रूपमा सर्वप्रथम सन् २००८ बाट शिक्षा विभागले थालनी गरेको हो । शिक्षा विभाग शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन शाखाको संयोजनमा सञ्चालित बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षण व्यवस्थापन कार्यका लागि सुरुका घडीमा सम्पूर्ण तयारीसमेत गर्न पर्याप्त बजेटको आवश्यकता सबैले महसुस गर्नु अस्वाभाविक होइन । तर सरोकारवालाहरूलाई यथासमयमा पर्याप्त बजेट व्यवस्था गर्न नसक्दा परिणाम कस्तो आउँला त्यो भने मूल्याङ्कन गर्ने समय आउँदैन ।

चुनौतीहरू

- यसको आधिकारिता शिक्षा ऐन, नियममा भइनसक्नु,
- भएका नीतिगत व्यवस्थाको प्रबोधीकरण विद्यालय-समुदायसम्म नहुनु,
- सुरुका दिनमा यस विधि अनुसारको व्यवस्थापन गर्न पर्याप्त बजेट व्यवस्था नहुनु,
- सरोकारवालाहरू सबैमा अपनत्व आउन समय लाग्ने,
- सामग्री उत्पादन, विकास, वितरण र प्रयोग कार्यमा सम्बद्ध सबै निकाय र पदाधिकारीहरूले जिम्मेवारी बहन गर्नुपर्ने,
- नवीन कार्यको थालनीमा दक्ष, सक्षम र तत्पर जनशक्ति परिचालन गर्ने ।

अबको गन्तव्य

- बहुकक्षा शिक्षण व्यवस्थापन सञ्चालन सन्दर्भ आधारसहित स्पष्ट व्यवस्था शिक्षा ऐन नियममा गर्ने,
- बहुकक्षा शिक्षण व्यवस्थापन के कसरी भन्ने सन्दर्भमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूलाई तत् तत् स्थानमा प्रबोधीकरण गर्ने,
- नवीन कार्यको थालनीमा हरेक कुराको नव व्यवस्थापनमा खर्चको मात्रा बढी देखिने भएता पनि दीर्घकालीन खर्च कटौती, हुने/गर्न सकिने प्रचुर सम्भावनाहरू यसमा रहेकाले कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा लिई बजेट विनियोजन गर्ने,
- सम्पूर्ण शिक्षक, शिक्षकहरूका प्रतिनिधि संस्था, सामग्री स्वीकृत प्रदाय संस्था तथा शिक्षक तालिम प्रदाय संस्थाहरूले यसलाई सकारात्मक रूपमा लिई प्रयोगमा सहजीकरण गर्नुपर्ने साथै समुदायले पनि यसको महत्वबारे विभिन्न माध्यमले सहयोग गर्नुपर्ने,
- सम्बद्ध सबैले यो मेरो तेरो कार्य नभनी शैक्षिक कार्यक्रमका रूपमा लिई अगाडि बढाउने,

- प्राज्ञिक कार्यलाई प्राज्ञिक तवरले हेरी सोही तवरले निर्णय लिई कार्यान्वयन गर्दा सहज लक्ष्य प्राप्त हुने ठानिन्छ ।

निष्कर्ष:

विज्ञान र प्रविधिलाई आत्मसात् गर्दै गुणस्तरीय शिक्षा विकास र विस्तार युगका माग भएकाले यस कार्यमा भएका नवीन प्रयासलाई सही रूपमा प्रयोग गरिँदा परिणाम सकारात्मक आउने विश्वासका साथ अगाडि बढिएको अवस्थामा सम्बद्ध सबैबाट यसमा होस्तेमा हैसे गरे कार्यक्रमले सार्थकता पाउने र कार्यक्रमको सफलताले यस मुलुकमा कोशेढुङ्गाको कार्य गर्नेछ । त्यसैले यो नै सबै कुरा नभई शैक्षिक व्यवस्थापन र प्रभावकारी शिक्षणसिकाइको एक उत्तम विकल्प ठानिन्छ । यस विकल्पमा धेरै समस्या र अवसरलाई सम्बोधन गर्न सक्ने प्रतीत हुँदा यस MGML शिक्षणसिकाइ विधिका कमी कमजोरीलाई न्यनीकरण गर्दै यस विधि र व्यवस्था अनुसार गर्न हाम्रा दूरदराज समेतका उल्लिखित सङ्ख्याका साना भनिएका विद्यालयलाई अग्रसरता देखाउँदा विद्यालय समुदायलाई र अन्ततः राष्ट्रलाई समेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण राष्ट्रिय रणनीति पुस्तिका एक समीक्षा

हरि दुलाल

नेपाल सरकारले हालै विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण राष्ट्रिय रणनीतिको नेपाली रूपान्तर प्रकाशनमा ल्याएको छ ।

शिक्षा मन्त्रालय र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको संयुक्त प्रयासमा प्रकाशन गरिएको उक्त रणनीतिको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूबाटै उनीहरूको स्वास्थ्य र पोषण सेवामा सुधार गर्ने, विद्यालयको वातावरणलाई स्वस्थकर बनाउने, सुधार गर्ने र सामुदायिक सहयोग प्रणाली र नीतिगत वातावरणमा सुधार तथा सुदृढ गर्ने रहेका छन् । विद्यालयका बालबालिकाको शारीरिक मानसिक र संवेगात्मक तथा शैक्षिकस्तर विकास गर्ने लक्ष्य परिपूर्तिका लागि उल्लिखित चारओटा उद्देश्य अख्तियार गरी सार्वजनिक भएको उक्त रणनीति पुस्तिकाका रूपमा प्रकाशन गरिएको हो । हालै प्रकाशित उक्त पुस्तिका विगतमा अङ्ग्रेजीमा तयार गरिएको रणनीतिलाई नेपाली भाषामा रूपान्तरित गरी प्रकाशित गरिएको हो ।

विभिन्न दसओटा उपशीर्षकमा विभाजन गरिएको उक्त रणनीति पुस्तिकामा पृष्ठभूमि, कार्यक्रमको औचित्य, विश्वव्यापी पहल, कार्यक्रमको ऐतिहासिक चित्रण, कार्यक्रमको क्षेत्र, लक्ष्य तथा रणनीतिक उद्देश्य, रणनीतिक रूपरेखा, मुख्य रणनीति, संस्थागत रूपरेखा र कार्यान्वयन रणनीति, कानुनी र औपचारिक व्यवस्था,

अनुगमन मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनका साथ अनुसूची संलग्न रहेको छ । रणनीतिको उल्लिखित लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्तिका लागि पुस्तिकामा राष्ट्रियदेखि विद्यालय तहसम्म गरी चार तहका संरचना हुने यी चार तहमा सर्वोच्च तह राष्ट्रियस्तरमा विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण सल्लाहकार समिति रहने र जसको नेतृत्व शिक्षा र स्वास्थ्य मन्त्रालयले गर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यसरी केन्द्रीयस्तरका मन्त्रालय/विभागस्तरीय निकाय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरका गैरसरकारी निकायहरू संलग्न भई नीतिगत व्यवस्था र अनुगमन सुपरिवेक्षणका कार्य गर्न तोकिएको छ । क्षेत्रीय स्तरको समितिमा क्षेत्रीयस्तरका निकाय प्रमुख संलग्न भई क्षेत्रभरिका कार्यक्रमहरूको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने तथा सल्लाह सुभाषण दिन भनिएको पाइन्छ भने जिल्लास्तरमा गठित समितिमा जिल्लास्तरीय निकायहरूलाई संलग्न गराई कार्यक्रमको योजना तर्जुमा, स्रोत परिचालन समन्वय अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने गरी निर्देशन गर्न तोकिएको छ भने विद्यालयस्तरीय समितिको जिम्मेवारी विद्यालयका कार्यक्रम तयार गर्ने, स्थानीय स्रोत परिचालन गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने र कार्यक्रमको स्वअनुगमन जस्ता कार्य क्षेत्र तोकिएको पाइन्छ ।

विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा पुऱ्याई उनीहरूलाई स्वास्थ्य र पोषणसमेतका बारेमा जानकारी गराउँदै गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्तमा सहयोग पुऱ्याउने राष्ट्रिय लक्ष्यलाई सहजीकरण गर्न पुस्तिकाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने देखिन्छ । स्मरणीय छ यस कार्यक्रमको शिक्षा मन्त्रालयस्तरीय सचिवालयको कार्य शिक्षा विभाग, शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन शाखाले गर्दै आएको छ ।

बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणसिकाइमा मेरो अनुभव

ठाकुरप्रसाद पौडेल

शिक्षक विष्णु आध्यात्मिक संस्कृत प्रा.वि.

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला ब्राहमिसे गाउँ विकास समिति वडा नं ७ सानीपलातीमा अवस्थित श्री विष्णु आध्यात्मिक संस्कृतिक प्रा.वि. वि.स. २०४८ मा स्थापित भएर हालसम्म प्राथमिकस्तरका बालबालिकाहरूको शैक्षिक विकासका लागि संलग्न विद्यालय हो । यस विद्यालयप्रतिको सकारात्मक सोचाइ र भोगाइबाट आज विद्यालयले शैक्षिकस्तरमा काँचुली फेरी नवीन ढङ्गाबाट शैक्षिकस्तरमा विकास हुने विश्वास लिइएको छ ।

कक्षा १-५ सञ्चालित यो विद्यालय २ जना शिक्षकद्वारा सञ्चालित विद्यालय हो । यस विद्यालयका शिक्षकलाई परम्परागत विभिन्न शैलीका तालिम गोष्ठी, प्रदान गरिए तापनि उच्चस्तरको सिकाइ बालबालिकालाई प्रदान गर्न नसक्दा अति चिन्तित हुन थाले । थोरै शिक्षक धेरै कक्षा थोरै विद्यार्थी बहुकक्षा शिक्षण गर्दै दैनिक

कार्यकलाप सञ्चालन गरिँदै आइएको थियो । के कारणले गर्दा शैक्षिकस्तर खस्क्यो भन्ने प्रश्नमा स्रोतकेन्द्रमा हुने पटक पटकका बैठक, गोष्ठीमा छलफल गरी अनुभवलाई एक आपसमा आदनप्रदान गरिँदै आइरहेको थियो । आखिर आफू चिन्तित भएको विषयमा भने अरू विद्यालयका शिक्षक मित्रहरूको पनि एउटै कुरा मिल्यो “जोगीको घरमा सन्यासी पाउना” भने भै भयो तैपनि नयाँ कुरा के प्राप्त हुन चाहिँ सक्यो भने ती शिक्षक मित्रहरूको विद्यालयको अवस्था यस्तो पो पाइयो :

- शिक्षक सङ्ख्या- ५ जना, कक्षा १-५ र विद्यार्थी शिक्षक अनुपात धेरै न्यून,
- शिक्षक सङ्ख्या- ३ जना, कक्षा १-५ र शिक्षक, विद्यार्थी अनुपातबढी,
- शिक्षक सङ्ख्या- ३ जना, कक्षा १-५ र विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून,
- शिक्षक -२, कक्षा सङ्ख्या १-३ आदि ।

यस्ता विभिन्न प्रकारका विद्यालय र अवस्थाका बारेमा आफूलाई जानकारी प्राप्त भयो । यसले गर्दा प्राथमिक विद्यालयमा शैक्षिकस्तर उक्सन नसक्नुका विविध कारणहरूका सम्बन्धमा अध्ययन गर्ने मौका पाइयो । यस विषयलाई स्रोतकेन्द्रको बैठकदेखि शिक्षा विभागसम्म ध्यानार्षण भयो । यसै सन्दर्भमा २०६४ साल भाद्र महिनामा शिक्षा विभागका प्राविधिक समूहद्वारा विद्यालय अनुगमन तथा विद्यालयको शैक्षिकस्तर अध्ययन कार्य भएको थियो । तत्पश्चात् यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूको स्तरीकरण परीक्षा पनि लिइयो । हाम्रो विद्यालय बहुकक्षा शिक्षणमा आधारित विद्यालय भएकाले कक्षामा कसरी शिक्षण गरिन्छ । अथवा दुवै कक्षाका विद्यार्थीलाई एउटै कोठामा राखेर कसरी शिक्षण गर्न सकिन्छ भनेर उहाँहरूले राख्नुभएको जिज्ञासालाई मेटाउन कक्षा २ र ३ लाई एउटै कक्षाकोठामा राखेर शिक्षण गरे । उहाँहरूले उक्त कक्षा अवलोकन गर्नुभएपछि छलफलमा कसरी यस्तो कक्षा लिनुभयो ? योभन्दा प्रभावकारी बनाउन के गर्नुपर्ला आदि थुप्रै विषयमा छलफल भए । निष्कर्षमा मैले भने योभन्दा प्रभावकारी ढङ्गले कक्षा सञ्चालन गर्न शिक्षकलाई उपयुक्त र सान्दर्भिक तालिमको व्यवस्था हुनुपर्छ परम्परागत तालिम भने होइन । तालिम यस्तो हुनुपर्छ जहाँ शुद्ध र प्रभावकारी बहुकक्षा शिक्षणसिकाइ भएको छ । त्यहाँ गएर प्रत्यक्ष शिक्षण अवलोकन तथा अभिलेखीकरण आदि सम्पूर्ण कुराको सीप दिलाउने किसिमको तालिम भएमा बहुकक्षा शिक्षणसिकाइमा विश्वसनीयता आउन सक्ने सम्बन्धमा छलफल भई सो अनुसारको कार्यक्रम बनी शिक्षा विभागबाट तालिम दिइँदै आएको कुरा अति सद्दहनीय देखिएको छ ।

बहुकक्षा बहुस्तर (Mult grate multi level: MGML):

यस शिक्षणसिकाइका विधिमा कक्षा १,२, ३ र ४ समेतका विद्यार्थीहरूलाई एउटै कक्षाकोठामा राखी एकै पटक एउटै शिक्षकले शिक्षणसिकाइ गर्ने प्रणाली नै MGML सिकाइ विधि हो । यो शिक्षण विधिमा विद्यार्थीहरूको लागि पाठ्यपुस्तक हुँदैनन् । यसलाई पाठ्यपुस्तक विनाको सिकाइ भनेर पनि चिनिन्छ । यस शिक्षणसिकाइ विधिमा पाठ्यक्रमलाई समायोजन गरी एक सिढीका रूपमा मायलस्टोनको निर्माण गरिएको हुन्छ । सिढीमा विद्यार्थीको सिकाइ कार्डमा अङ्कित लोगोको प्रयोग हुन्छ । विद्यार्थीले प्रत्यक्ष रूपमा आफ्नो सिकाइस्तर कहाँ छ ? भन्ने कुरा माइलस्टोनको लोगोबाट हर बखत प्राप्त गरिरहेको हुन्छ । यस प्रणालीमा सिकाइ क्रियाकलाप गर्दा कक्षाकोठाभित्र विद्यार्थी वसाइ व्यवस्थापन भने रमाइलो तरिकाले गतिशील (Dynamic) समूहमा बसेका हुन्छन् । लोगो अङ्कित ४ ओटा समूह कार्ड थाली आकारको रूपमा चार टेबुलमाथि विकास गरिएका हुन्छन् । आफ्नो सिकाइ माइलस्टोन नं को कुन लोगो कुन नं मा पुगेको छ सोही लोगो समूह कार्डमा हेरी विद्यार्थी त्यही समूह र टेबुलमा बस्दछन् र सिक्दछन् । ४ ओटा टेबुलमा पनि फरक किसिमका सिकाइ क्रियाकलाप हुन्छन् । पहिलो टेबुलमा पूर्ण शिक्षक सहयोग समूह, दोस्रो आंशिक शिक्षक सहयोग समूह, तेस्रो सहपाठी सिकाइ समूह र चौथो स्वयम् सिकाइ कार्ड समूह यसमा हुन्छन् । जस्ता कुरामा विशेष ध्यान पुऱ्याएर शिक्षणसिकाइ गर्नुपर्ने हुने रहेछ । यो नै सिकाइको मुख्य आधार पनि रहेछ ।

यस किसिमको सिकाइ भारतको आन्ध्रप्रदेश स्थित Rishi Valley Institute for Educational Resources ऋषिभ्याली तालिम केन्द्रद्वारा सञ्चालित सत्रओटा मोडल स्कुल रहेछन् । ती मोडल स्कुलको अवलोकन गर्न सम्बत् २०६५/०९/२६ बाट १० दिनको कार्यक्रममा सहभागी हुने अवसर प्राप्त भई सो अनुभव र त्यहाँको शिक्षणसिकाइसम्बन्धी गरिने विभिन्न क्रियाकलापको प्रयोग गर्दा विद्यालयमा सिक्ने सिकाउने दुवै पक्षलाई सामग्रीकै प्रयोगबाट सिकाइ हुने हुँदा सिकाइमा धेरै सहज भएको प्रमाणित गराइदियो । सो कुरा ऋषिभ्याली अवलोकनबाट फर्केपछि आफ्नो

विद्यालयमा केहीकेही कुराहरूको प्रयोग गर्दा यहाँ पनि वास्तविकता पत्ता लाग्यो । सोही अनुभवसमेतका आधारमा शिक्षा विभागले हाम्रो विद्यालयलाई MGML Model School का नेपालमा पनि सुरुवात गरी देशभरमा सञ्चालन गर्ने सकारात्मक कदमले प्राथमिक तहका जहाँ शिक्षक सङ्ख्या थोरै, कक्षा धेरै र विद्यार्थी सङ्ख्या थोरै भएका विद्यालय छन् त्यस्ता विद्यालयका लागि यो प्रणाली अति उत्तम मानिन्छ । यसको एउटा पक्ष चाँहि के छ भने यस प्रणालीमा शिक्षकले परम्परागत सिकाइभन्दा धेरै क्रियाशील भएर शिक्षणसिकाइ कार्यमा लग्नु पर्छ । यदि समुदायको चासो, शिक्षकको कर्तव्य निष्ठता भएमा MGML प्रणालीले निजीस्रोतमा खोलिएका संस्थागत विद्यालयसँग प्रतिस्पर्धा गर्न कठिन पर्नेछैन । यो नै वास्तविक तथा प्रभावकारी शिक्षणसिकाइ गरिने MGML (Multi Grade Multi Level) प्रणाली विशेषता हो ।

(बहुकक्षा शिक्षणका लागि स्थापित नमुना विद्यालय)

खुला शिक्षामा सहभागी बनौं, निरन्तर सिक्ने बानी बसालौं ।

प्रमुख सल्लाहकार

महाश्रम शर्मा

सम्पादकमण्डल

संयोजक- विष्णुकुमार देवकोटा

सदस्य- बाबुराम पौडेल

सहयोगी

दामोदर रेग्मी

शिवराज पोख्रेल

शर्मिला पन्त, थापा

नेत्रबहादुर राउत

प्रकाशक

नेपाल सरकार

शिक्षा मन्त्रालय

शिक्षा विभाग

सानोठिमी, भक्तपुर

Web : www.doe.gov.np

फोन : ६६३१०७५

फ्याक्स : ६६३१९७२

सल्लाहकार

प्रकाशराज पाण्डे

सदस्य- विष्णुप्रसाद अधिकारी

सदस्य- रुद्रप्रसाद भट्टराई

खगराज वराल

सदस्य सचिव- शिवप्रसाद उप्रेती

मुद्रण

लुम्बिनी प्रिन्टिङ सर्भिसेज प्रा.लि.

०१-४७८३०२७